

Bidrag til de jyske Liglavs Historie i det 18. Aarhundrede.

Af *Helge Søgaard.*

Til Tuborgfondet rettes en ærbødig
Tak for dets Understøttelse.

Haandværkerlavenes Ejendele har haft deres særlige Skæbne, efter at Sammenslutningerne var blevet ophævede i 1861 i deres traditionelle Form og med de af Staten garanterede Privilegier. Lavenes paa een Gang offentlige og private Karakter medførte, at Protokollerne enten blev benyttet af de Mesterforeninger, hvortil de gamle Korporationer forandrede sig, eller de blev liggende hos den Oldemand, der tilfældigvis var blevet den sidste Indehaver af Embedet, hvorefter de kom til at dele Skæbne med de øvrige Sager i hans Bo for enten at forsvinde spurløst eller efter en omflakkende og usikker Tilværelse at redde sig i Havn i Landsarkiverne. Bedre gik det ikke med Laderne eller Velkomster, Faner o. l. Kun en kort Tid fandt de et Fristed hos de nyoprettede Svendesygekasser, og de kom snart i den Grad til at virke som veritable Anachronismer, da den levende Tradition om deres Anvendelse forsvandt, at de enten stod som Rariteter fra en mærkelig Fortid og skaffedes af Vejen, uden at nogen brød sig om dem, eller de gav Anledning til nogle

ejendommelige Forestillinger, der fik ellers besindige Haandværkere til at hævde en saa fabelagtig Fortid for deres Fag, at det gik langt ud over det ædrueliges Omraade.

Hvad der er gaaet tabt i de foregaaende Menneskealdre, kan man nu kun danne sig en vag Forestilling om. Endnu i 1845, da I. R. Hübertz udgav sine Aktstykker vedrørende Aarhus By og Stift, var Aarhus Feldberederlavs Arkiv saa velbevaret, at han kunde meddele værdifulde Oplysninger fra det, der i Forbindelse med hans Gengivelse af den dengang endnu levende Tradition om Fagets Skikke danner et virkningsfuldt Genrebillede fra dette Haandværks afsluttede Verden — nu er hans Kildesamling den eneste Underretning om dette Lav i Aarhus. Som et andet Eksempel kan nævnes, at Hübertz gengiver Uddrag af Smedelavets Arkiv fra 1575, men at der nu blot er bevaret Protokoller fra 1689, og at al Korrespondance er forsvundet¹⁾.

Der er derfor Grund til at være agtpaagivende over for alle Kilder til vore Provinslavs Historie. I det følgende skal meddeles nogle Bidrag til Haandværkerstandens Historie i Aarhus og Grenaa, som jeg er blevet opmærksom paa under en Gennemgang af Kilderne til Haandværkets Forhold i ældre Tid. Ved Drøftelsen af de nedenfor gengivne Aktstykker forbigaas flere Punkter, som snarere egner sig til at drages frem i Forbindelse med en mere alsidig Behandling af Stoffet, men selv om det her gengivne Materiale er af underordnet Betydning, kan det dog ikke udelades, da det giver Bidrag til Forstaaelsen af vigtige Sider inden for Provinsens Lavsvæsen.

¹⁾ Jvfr. I. R. Hübertz: Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus, II, 274—304.

Fælles for de her omtalte Lav er deres Karakter af Begravelseskasser for Haandværksmestre. Svende kunde ikke blive Medlemmer af dem. I de middelalderlige Lav, der var organiserede som religiøse Broderskaber, hørte Pligten til at sørge for de syge og døde Lavsfæller naturligt ind under deres Virkeomraade, og efter Reformationen, da Lavene omdannedes til rent økonomiske, faglige Mesterforeninger, forsvandt den gamle Forpligtelse ikke, men levede videre i den nye Tid. For Haandværkerlavenes Vedkommende vil det dog sikkert blive vanskeligt at føre et Bevis herfor, som efterviser det for hele Landet. I H e l s i n g ø r ser det dog ud til, at et middelalderligt Sct. Annagilde er vedblevet at eksistere efter Konfessionsforandringen og har omdannet sig til et Ligbærerkompagni¹⁾. D. H. Wulff naar for A a l b o r g til det Resultat, at det ældste Liglav her blev stiftet 1625²⁾, og sandsynligvis vil man heller ikke for de andre Købstæder i Jylland kunne give en sikker Redegørelse for en fuldstændig og ubrudt Udvikling af Ligselskaberne fra Reformationen og ned til Enevælden. Derimod er det en velkendt Sag, at Lavenes Funktion ved Medlemmernes Jordefærd indgik som et almindeligt Led i deres Virksomhed i den sidste Halvdel af det 17. Aarh. Som noget selvfølgelig stod det, at Regeringen ikke alene i Bødkernes Lavsartikler af 1678 indskærpede Mestrenes Pligter paa dette Punkt, men ogsaa efter at man havde indledet en ny Politik over for Lavene, indskærpede den i alle de Vedtægter, der udkom i 1680'erne, at Lavenes Medlemmer havde Pligt til at bære deres afdøde Kolleger og deres Husstand til Jorden, hvorved Svende og Læredrenge fik Sikkerhed for en

¹⁾ Laurits Pedersen i Aarb. for Frederiksborg Amt 1908, 120.

²⁾ Jyske Saml. 1, VI, 317 ff.

sømmelig Begravelse efter Datidens fordringsfulde Maalestok. I Løbet af det 17. Aarh. havde Lavene imidlertid mere og mere faaet Præg af Sammenslutninger, hvis Formaal var en lønnende Produktion, og for hvilket det mere sociale Program traadte i Skygge, men ud fra Pligten til Ligbæring dannede de enkelte Fag deres egne Liglav eller omordnede de bestaaende med mere eller mindre Tilknytning til den faglige Organisation, og Adgangen til dem stod ofte aaben for andre Haandværkere, selv om de ikke tilhørte det samme Fag. Desuden paatog man sig at assistere ved Begravelser, uden at det var nogen Betingelse, at den afdøde havde været Medlem. Man paasaa dog nøje, at man ikke kom under den sociale Rangklasse, man selv tilhørte, men bar gerne Rangspersoner til Graven. Paa denne Maade kunde Medlemsskabet i et Liglav give en lille Ekstrafortjeneste til dem, der var tilsagt for at bære. Forholdet mellem Mesterlavet og det tilsvarende Liglav er dog ret uklart og varierende i hvert enkelt Tilfælde.

Et Liglav kunde ogsaa oprettes uden Tilknytning til et eksisterende Haandværker- eller Købmandslav. 1727 nævnes i A a r h u s Brobjergs Liglav og Studsgades Liglav, hvor Navnene synes at antyde, at Foreningerne havde et rent topografisk Grundlag¹⁾, M a r i a g e r fik sit Begravelsesselskab 1737²⁾, og i T h i s t e d fik en tilsvarende Korporation sine Artikler stadfæstet 1769³⁾, men i de to sidste Byer har der aldrig eksisteret noget Haandværkerlav. Det 18. Aarh. var i det hele taget en gylden Tid for Ligkompagnierne.

I det store og hele har det været overladt Haand-

¹⁾ Jvfr. Hübertz, anf. V. 137.

²⁾ Hübertz, 249.

³⁾ Jvfr. Aarb. for Thisted Amt 1915, 67.

værkerne selv, hvorledes de vilde ordne sig med deres Ligbæring, der har foregaaet i de traditionelt afstukne Baner, og da Begravelsesselskaberne udviklede sig til selvstændige Institutioner, har det private Initiativ ogsaa haft en væsentlig Indflydelse paa deres Artikler. Det udelukkede dog ikke, at Købstædernes Magistrater fik et vist Indseende med flere af dem, idet adskillige søgte om Øvrighedens Stadfæstelse paa deres Vedtægter, men andre vedblev dog stadig at være private, uden at nogen offentlig Anerkendelse havde autoriseret dem, og det er vel tvivlsomt, om den jævne Borger nogensinde har klaret sig Forskellen mellem de to Grupper. Man kan sikkert gaa ud fra, at næsten enhver Købstad, hvor ubetydelig den end kunde være, en kortere eller længere Tid af sin Tilværelse har haft et Liglav. De efterfølgende Eksempler viser, hvor forskellig deres Oprindelse var.

I B o g e n s e blev der lidt før 1800 stiftet et Liglav af Byfogeden »for at hemme Uorden ved Ligs Hænbærelse«. Ældre var Liglavet i H o b r o, der kan føre sin Tilværelse tilbage til 1724, men hvis Protokol først begynder 1753. Ogsaa i E b e l t o f t skal der have eksisteret et Ligselskab. I H o l s t e b r o fik en tilsvarende Organisation 1774 et kgl. Privilegium paa at borbære Lig. I V a r d e fungerede den større Sprøjtes 12 Brandsvende som Ligbærere med en Takst fra 1793, fastsat af Stiftet, og i R i n g k ø b i n g blev Liglavet stadfæstet af Magistraten 1750, hvor det dannedes af 12 »Bæremænd«, der selv valgte deres Oldermænd. Fra L e m v i g og V e j l e kendes Ligselskaberne ligeledes¹⁾.

I det 19. Aarh. svinder Liglavenes Betydning, og de

¹⁾ Oplysninger om disse Organisationer findes dels i Landsarkivet i Viborg, dels i Rigsarkivet (Indberetninger om Lavene 1800 til Cancelliets 5. Dpt.).

omdannes efter de ændrede Forhold. Medens en Mester i ældre Tid af den almindelige Skik var forpligtet til at indtræde i sit Lavs Begravelsesselskab, bliver det nu en frivillig Sag, og Navneforandringen til »Ligkasser« vidner om, at det i denne Tid er den økonomiske Hjælp, som er den vigtigste. Som Regel bistaar man heller ikke længere ved Begravelser af Folk uden for sin egen Kreds — ogsaa Svendene kan undtages.

Aarhus Smedes Ligfærdslav.

Hübertz beretter, at Smede-Liglavet i 1689 blev fornyet for 16 forskellige Fag, som omfattede de Professioner, der gav sig af med Metallernes Bearbejdning og enkelte Grene af Lædertilvirkning, og i saa Fald vilde man her have et Eksempel paa, hvorledes den middelalderlige Fagtrængsel inden for Smedelavet er blevet fortsat i nyere Tid. En Parallel vilde Lavet i Ystad være, idet det ligeledes optog Remsnidere og Pungemagere i sig efter 1506¹⁾). Saa enkelt har Forholdet dog ikke været. Man maa regne med, at Aarhus Smedelav til 1682 har omfattet flere uensartede Fag, men efter dette Aar har det kun bestaaet af de Haandværkere, som de nye Lavsartikler foreskrev. Og ganske vist er de forskellige Slags Smede, Feldberederne og Kandestøberne i Flertal inden for Liglavet, men det optog i den følgende Tid ogsaa Slagtere, Bødkere, Podemestre, Bagere og Sejllæggere (∴ Sejlmagere), saa har det engang været Meningen, at Lavet kun skulde staa aabent for Udøverne af de Fag, der fra gammel Tid havde haft en indbyrdes Tilknytning, maa denne Betingelse hurtigt være blevet opgivet. Nærmere er det

¹⁾ Hübertz, anf. V., 287, Nyrop: Gilde- og Lavsskraaer II, 296—97.

nu ikke muligt at afgøre Spørgsmaalet, da Skraaen af 17. Juni 1689, som Hübertz maa have kendt, nu synes at være forsvundet. Som Kilde til Liglavets Historie har vi nu kun en Folioprotokol, omfattende Tidsrummet Marts 1690—Juni 1738, da det fik nye Vedtægter (som ligeledes er tabt), og det bliver da denne, som danner Udgangspunktet for vort Kendskab. De tretten første Blade er indrettet til Register, de 31 følgende er pagineret med Rødkridt, derfra og til fol. 69 har man brugt Blæk, og de 15 sidste Blade er ikke mærkede; det sidste har paa Versalsiden Smedelavets Segl. Protokollen behandler udelukkende Liglavets Sager i det nævnte Tidsrum, idet nogle Blade dog er blevet anvendt af Smedelavet til at optegne, hvor mange Svende de forskellige Mestre kunde tage i Arbejde, efter at Omskueningen var blevet ophævet ved en Beslutning af 11. Nov. 1850, en Benyttelse, der allerede ophørte i Begyndelsen af 1852.

Fra den gamle Korporation overtog Liglavet i 1689 17 Mestre og 13 Enker. Af Mestrene var de 6 Kleinsmede, 2 Kandestøbere og 2 Bøssemagere, Guldsmedene og Remmesniderne havde hver 1 Repræsentant, og hos en var Erhvervet ikke opgivet. Om Liglavets Ordning fortæller nedenstaaende Regler¹⁾, der findes paa de med 1 og 2 paginerede Blade.

Anno 1690 d. 17. Martius haffver wj underskreffne veret forsamlet och effter voriss Ligferdsskraas første Artichel som och samplig Laugsbrøderniss Tilneffnelse och paa Laugss Vegne giort effterskre[vne] Anstalt, som følger:

¹⁾ Gengivelsen af denne og de følgende Artikler er bogstavret. Brugen af store Bogstaver og Interpunktionstegn er moderne.

1. Olldermanden skal nyde aarligen for sin Besuerlighed 2 slette Daller.
2. De 2de Olderlandenss Bisidere skal, om Lauget er saa sterch, verre frj for at berre Liig.
3. Om Lauget til nogen Gotfolch skal bortleyess, skal vj derom verre enss sindede om, huad huer effter sin Velkor derforre kand giffve, och skal det helle Laug, om det berrer, nyde til sin Fortering den halffve Deel, och om det er saa sterch, at der er at skiffte paa, da den thredie Deel at nyde for sin Wmage.
4. Enhuer, som Liigferden effter Skraaet er tilhørende, eller och andre, som sig deri vel ingiffve, skal nyde det for ders Penge, som de der nest for den[nem] effter Skraaens datto det nytt haffver, som er otte slette Daller och skal [de] betalliss til Aaress Udgang och giffves til dj fattige 8 Mk. och til Skrifver 4 Mk. [Tilføjelse med samme Haand:] Ao. 1691 d. 17. Augustj er vedtagen i Laugshuuss, at skal forblifve med 6 slete Daller til Laugspeng.
5. Alle och enhver, som til Ligferden effter Skraaet er obligeret, skall verre Laugsbud, effter som de ere mange eller faae til och den[nem] af Laugsbrøderne bliffver paalagt, eller och dj kand afftinge; forsømmer Laugsbudet at tilsige nogen Laugsbroder til Forsamling, da at giffve til Straff thou March Danske.
6. Naar Olldermanden foraarsagis at lade sinne 2de Hosside och de forornede 4 Mend forsamle Lauget angaaende, och nogen forsømmer att komme, skall [der] være loulig Forfald, [ellers skal han] giffve til

Straff tou March, som skal werre til dj andress Fortering, och huiss dj alle møder, haffver dj fritt aff Laadens Penge toe March Danske att forterre, och dersom nogen sig fortrydelig dertil anstiller, skal en anden i hans Steed udneffniss.

7. Til en eller flere aarligen Samenkomst skall Oldermannen med Bisiderniss och de firre Mendis Offverensstemmelsse til bequemmeligst Tid, som kand falde, lade det gandske Laug forsamle om Rigtighed och Regenskab at gjørre och høre.

Reglerne er skrevet af Oldermannen, Kandestøber Hans Nielsen Gotlander og underskrevet af ham og fire andre, hvis Virksomhed, som Artikel 6 og 7 omtaler, har været at »have Indseende med, naar noget i Lavet kunde forefalde at forrette«, som det hedder i 1706. 1718 nævnes det, at Oldermannen vælges af 4 Mand, der udpeges af menige Lav, og samtidig vælges 4 Bisiddere, uden at det er muligt at se, hvornaar man er gaaet over til at fordoble deres Antal.

Den Løn, Oldermannen havde, eftergav han mange Gange Lavet. Af Inventar nævnes 1706: 2 Bøger, 1 Skraa, 1 Lade, 1 Pung, 1 Fattigbøsse, 1 Skrin, 1 Ud-hængsskilt med Stang, Gaffel og Fod, 5 Ligklæder og 2 Lagner. Hertil kom en Ligbaare. 1718 omtales en Skafferstok. Samme Aar specificeres Ligtøjet paa denne Maade: 1 sort Ligklæde med Fløjl og Frynser, 1 andet sort ditto til unge Folk, 1 sort Underklæde med hvid Taftes Liste udenom, 1 Barneklæde, 1 gammelt Underklæde, 1 ny Lagen og 2 gamle ditto. Svaerende til denne Rigdom havde man ogsaa flere Baarer. 1711 nævnes den lille Baare, og 1734 besluttede man at »renovere og gøre nogen Bekostning« paa den

store Ligbaare, der blev udstyret med Billedskærerarbejde og Maling for i alt 16 Rdlr. 1 Mk. En saadan Rigdom førte til, at man kunde stille Krav, og Lavet vedtog 1718, at det ikke vilde yde Bistand til Folk uden for S sammenslutningen under 3 Rdlr. Det blev imidlertid ikke overholdt.

I Tidens Løb traf man ligeledes forskellige Bestemmelser om Medlemmernes Pligter til at bære Lig. Det faldt vanskeligt at faa dem samlet, naar det var nødvendigt, og allerede 1706 maatte det tillades at sætte en Søn, en Svend eller en Mand fra et andet Liglav i Stedet. Meget ofte blev man dog borte uden at stille nogen Erstatning, saa man maatte gaa over til at fastsætte Bøder for Udeblivelse, idet der skulde betales 2 Mk., hvis man forsømte Ligbæringen eller glemte at møde til Lavssamling. Den samme Straf ifaldt man, hvis man ikke mødte op i Kirken til en Lavbroders Begravelse og fulgte de Paarørende tilbage til Hjemmet efter Jordefærden. Den sidste Bestemmelse findes ogsaa andre Steder, saaledes i Vedtægterne for Kompagnilavet i Ribe fra 1659¹⁾, men Skikken gaar hurtigere af Brug end de øvrige Traditioner.

Regnskabsaaret gik fra Sct. Hansdag, hvor der af lagdes Beretning af Oldemanden, og hver Lavbroder betalte 1 Mk. i Kontingent. I disse Sammenkomster, som omtales i Artikel 7, har man festet efter Tidens Skik. I Reglen drejer det sig om $\frac{1}{2}$ Tønne Øl til 1 Rdlr. foruden Tobak til Piber til 2 Mk. 4 Sk., færre Gange nævnes Brændevin. En Skiltophængning fejredes af de 4 Lavbrødre, der hjalp til, med 3 Kander Øl.

De to Beretninger, Hübertz har i sin Samling fra Aarene 1718 og 1731, stammer ikke fra den Protokol, som ligger til Grund for nærværende Oplysninger og

¹⁾ Jvfr. J. Kinch i Jyske Saml. 1, I, 97 ff.

i øvrigt fortæller om den ene Begivenhed i al Kortfattethed. Meddelelserne fra 1738 og 1739 er heller ikke omtalt i noget bevaret Aktstykke, og de maa have staaet i en særlig Protokol for Liglavet, idet Smedelavets Optegnelser, der er bevaret fra 1. Febr. 1736, ikke berører dem.

Hvorledes Forholdet har været mellem Ligbærings-selskabet og Smedenes faglige Organisation længere fremme i Aarhundredet, er det ikke muligt at danne sig nogen klar Forestilling om, og i den allerseneste Del af Lavstiden har der i hvert Fald ikke været nogen Ligkasse knyttet til Smedelavet. Det i det følgende citerede Afsnit af Lavets Protokol viser imidlertid, at man i lang Tid har holdt sig Vedtægternes § 18 om Pligten til at bære Kolleger og deres Husstand til Jorden efterrettelig. Episoden omtales fol. 150 v. »Anno 1763 den 30. August var Lavet forsamlet i Oldermænden Hans Peter [Christensen]s Hus angaaende Søren Jensen, som formedelst sin ulovlige Omgang og grove Opførsel forholte sig imod Lavet, da Lavet samme Dag var forsamlet for at bære en af vores afdøde til Jorden, men som bemeldte Søren mødte ved Ligforsamling i stor Fuldskab og begyndte straks med Banden, Skælden og Smelden, snart med en og snart med en anden, at Amtet derover snart kunde føle Tort og Forhaanelse, da nu enhver Mand begærede af hannem Fred, men var af omsonst, hvorpaa Oldermænden resolverede, paa Amtets Vegne samme Dag at lade Amtet samle, men Søren Jensen blev borte og ikke mødte i Amtet, altsaa har Lavet formedelst Søren Jensens grove Omgang tildømt hannem at betale til Mulkt til Lavets fattige 3 Mk. og til Lavets Kasse 4 Rdlr, desforuden de resterende Penge, som han endnu er til Lavet skyldig angaaendes en af hans Læredrenge . . .«

Sagen blev dog afgjort med, at Søren Jensen slap for Bøden.

Som Begivenheden er overleveret, maa man tænke sig den foregaaet inden for Smedelavets egen Kreds, uden at Ligfærdslavet har haft Berøring hermed. Forholdet mellem de to Korporationer synes bedst at kunne karakteriseres paa den Maade, at det gamle Smedelav, omfattende alle Metalarbejdere og i Tilknytning til dem enkelte Fag, der beskæftigede sig med Læderarbejde, opløstes 1682 som Følge af, at Regeringen paatvang alle Smedelav nye Vedtægter. Der dannedes saa et Lav, som rummede alle de Fag, de nye Artikler talte om — ogsaa Urmagerne, der stod i Lavet til 1755, da Faget fik sit eget Lav i København — og det gamle Smedelav fortsatte som Begravelsesselskab med en vis Tilknytning til den faglige Organisation, men optog Folk fra hele Haandværkerstanden. Der kan næppe være Grund til at antage, at Smedenes Liglav paa denne Tid ligesom Lavene i Viborg og Fredericia har omfattet flere Fag, fordi Lavenes sociale Opgaver krævede mange Mestres Medvirken¹⁾. Paa dette Punkt er det afgørende, at Aarhuslavet optog Mestre fra Professioner, der aldrig har hørt sammen med Smedene. I Overensstemmelse med denne Uafhængighed havde Liglavet sine egne Embedsmænd og sine egne Lavssager foruden det fornødne Inventar til Jordefærd, men efter gammel Skik har Smedene været selvskrevne Medlemmer af S sammenslutningen.

¹⁾ Jvfr. C. Nyrop i Jyske Saml. 3, III, 453 ff.

Aarhus Skomageres Ligfærdslov.

Selve Lavets Arkiv i »Den gamle By« begynder med en Protokol, hvis første Indførsel er fra 31. Juli 1726, men Lavet har eksisteret længe før, og dets Lavshus paa Graven nævnes allerede 1553, da det omtales i Anledning af en Nabogaard. For dette Fags Vedkommende har vi bevaret ikke mindre end 2 Vedtægter for dets Liglav, hver med sin Kopi, der maa være taget i Slutningen af Aarhundredet. Originalerne er her lagt til Grund for de følgende Aftryk, idet Kopiernes Gengivelse af deres Forlæg er saa skødesløs, at de ikke giver noget nyt til deres Forstaaelse, men blot et enkelt Sted kan tjene til at udfylde et Hul i den oprindelige Vedtægt. Inddelingen i Artikler findes ikke i Originalerne, som hver er skrevet paa et Folioark (stemplet Papir).

Anno 1709 d. 8 Juny er vii Underskrefne i den hellige Trefoldighedz Naun kommen udi en venlig Forening med hverandre i efterfølgende Maader:

1. At vi af vor egen fri Ville vil til vores, vores Hustrus og Børens dødelig Afgang aflegge 2 Skilling Danske ugentlig, hvorimod enhver for sig eller Hustru nyde[r] igien 10 Rdlr., for hvilchen det først and-treffer, være sig Mand eller Hustru, og til et 2-Aars Barn, som af en Person kand bærís til Jorden 2 Rdlr., og om det iche kand af en borthæres, men behøfver flere, da at [de skal] nyde 4 Rdlr. til detz Begravelse, dog dette iche at streche sig lengere en til de umøndige i det høyeste 18 Aar, og som vi nu ey hafver i Forrod strax at tage imod et Lig, som nu ved Døden kunde bortkaldes, da hafver vi hver Personer til Bestørchelse

til saadan den dødes Ligfer udlagt Penge 2 Mark Danske.

2. Hvad sig eller[s] de forskrefne 2 Skilling angaaer, da skal de rigtig hver Løfverdags Aften betemeleg betales og lev[e]res i den Mandz Huus, som samme Casse blifver betroet at annamme, og skal hand, som bemelte Penge annammer, gjøre derfor hver Fierring Aar rigtig Regenskab, og naar hand lader os tilsige, da ingen at undskylde sig, medmindre hand er udi nødvendig Forfald, og hvo som iche kommer til det Klochslet, som hand blifver tilsagt, da at gifve uden nogen Undskylding til di fattige 4 Skilling; og skal da intet af de Penge, som Cassen tilhørrer, anvendes til nogen anden Udgift, i hvad det og være kand, men enhver gjøre Udleg af sit eget, om nogen Udleg behøves.

3. Og maa ingen, som af flæste Stemmer bliver udvelt Cassen at forrestaa, sig derfor undslaa, medmindre hand vil give 1 Rdlr. til den, som i hans Sted bliver udnefnet, og hvilchen Mand, som Cassen forestaar, skal have den i god Forvaring, og som Gud naadelig forbyde, at enten hand eller hans Naabor skulle geraade i Ulyche enten ved Ildebraand eller andre ulychelige Hendelser, da over alt frem for noget at rede Cassen og den i god Forvaring at forskaffe, saa at den blifver aldelis uden Skaade, og skulle nogen kunde loulig overbeviises, at hand den kunde have redet og det iche gjør, men reder sit eget først, hand suarer til ald Cassens Verdi efter Contraregning, og skulle nogen forsømme foreskrefne 2 Skilling i rete Tiider at betale til hver Løfverdags Aften, da at give

for samme 2 Skilling 4 Skilling, og forsømmer [nogen] det anden Gang, da at give 8 Skilling; skulde det forsømmes 3^{die} Gang, da paa ny sig at indkiøbe igien med 2 Mark. Men skulle nogen af os forsømme sig at indstele til 4de Løfverdag og iche betaler, da ganske at være udelugt fra vores Casses Retighed og aldrig at nyde for sig eller sine vedkommende Hustru og Børn ringeste Skillings Værdi af samme vores Casses Penge, men derved forkaster sig self være sig Mand eller Qvinde.

4. Og naar nogen enten Mand eller Qvinde ved Døden afgaar, skal den igienlevvende svare sin 2 Skilling, ligesom tilforn.

5. Naar nogen sig i vor Skumagerlav engiver og bliver Mester, og hand iche for en Enche i Lauet, betal[er han] en Rdlr. til denne vores Casse, om hand derudi vil være intræsirit og nyde noget af dens Regtighed, og om imod Forhaabning nogen skulle ved usømmelig Ting ved Forseelse forskydes fra Lavet, da og i lige Made fra denne vor Casses Rettighed at være forkast.

6. Inkommer og nogen uden Lauet i denne vores Casses Ret og gjør sin Regtighed i forskrevende Maader, da om hand eller Hustru eller Børn ved Døden afgaar, [skal de] engenlunde at forbigaae[s af] vores Ligfer, men nyde den for ringeste Priis, som vi derom kand forænis.

Til dette vores ringe Foretagende desydermere at confirmere have vi samptlig tjenstydmygst ombedet voris edele velviise Magistrater høygunstige Borgemester

og Raad dette med os vilde underskrive, vi findes
Eders edle Velviisheders tjenstferdigste

Actum Aarhus,
Anno et die ut supra.

Oldermand Balthasar Truelsen
Peder Mickelsen Molbo Knud Børesen
1) Bang Gotfred Hendrichsen
Anderss Hansen Peder Ibsen Mathiass Præst
Bastian Hansen Oluf Gerdtsøn Rasmus Jensøn
Hendrich Pedersen Søren Andersøn Aalborg Len-
nert Maartensen Peder Sørensen Jens Pallessen
Laurds Ollesøn Anders Jensøn Mollerup Johan 2)
Nicolaj Jenssen Bengt Pedersen Hans Hansen
Jacob Hanssen.

Magistraten konfirmerede Artiklerne 17. Juni, men
der gik ikke mange Aar, før de blev afløst af neden-
staaende.

Anno 1722 dend 19de October erre wij underskrefne
Mestere och Laugssbrødre i det loulige Skomagerlaug
her udj Aarhus saavel som och forrige Mestere och
Laugsbrødre her i Lauget derriss efterlevende HUU-
struer i dend hellige Trefoldigheedss Naven kommen
i denne eftermeldende Forening om worriss Ligferdss
Sumpts Forhold, som wij her i Skomagerlauget haffuer
opredtet och det paa effterskreffne Maade och Wilkor
nemblig

1. At naar nogen aff Mesterne eller och nogen [af]
derriss Huustruer wed Døden afgaar, da nyder eenhuer
til derris Ligferdss Udflyning aff worriss Sumpts La-
dess Penge 10 Rdlr. och et Barn, naar det wed Døden

1) Fornavnet udslidt.

2) Efternavnet udslidt.

er afgangen, 4 Rdlr. och siden ey til flerre Børren at blive noget nydende, een som til det eene Barren, enten det er lidet eller stort, och skal det ey strekke sig længere hen med Børneniss Alder, een som et Barn til 18 Aar og ej til noget Baren derover.

2. Skulle saa skeep, som ikke er at omthuille, det nogen aff Laugsbrøderne wed Døden afgaar, da huiss derriss Huustruer ved samme Ligferdss Sumpts Rettigheed will forbliffue, at nyde dette forommeldede, naar dee wed Døden afgaar, skal dee forpflichtede werre, derriss Lifestyd derwed at forbliffue, saa og at suare derriss Anpart huert Fierdingaar til Sumpten ligeved een aff Laugssbrøderne, och det paa dee Maader og saalediss, som hereffter worder melded.

3. Till samme worriss Ligferdss Sumptes Wedligeholdelse haffuer vy indgaaet og vedtaget, som aff os og worriss Effterkommere urøggeligen skall effterkommess og holdess, at effterdagss skal eenhuer Laugsbroder huer Fierdingaar richtigen afflegge til Sumpten 16ten Skilling Danske, och det paa dend Dag, Tyd og Timee, som dee derom bliver tiladvahrede, disligeste och Enkerne, som er i worriss Sumpts Ligfeer, i lige Maader afflegge huert Fierdingaar huer Persohn sinne 16ten Skilling til Sumpten. Huo som ikke huert Fierdingaar richtigen och i redte Tyde afflegger til Sumpten desse vedtagne og udlovede Penge, skal foruden Pengeness Erleggelse och giffue till Straff 8te Skilling Danske, som og skall komme worriss Sumpts Kasse til Bestyrckning, dislige er till dee fattige 2 Skilling, som leggess i worriss Laugss fattigess Bøsse.

4. Disligeste er det och worriss Willie och Wedtagende for oss samptlige, som nu er, hvilket og skal verre for worriss Effterkommere, som sig i worriss Ligferdss

Sumpts Lau indgiffuer, det samme worriss Sumpts Lade effterdagss alle Tyder skall følge worriss Laugss Lade och det fra Oldermænd for Lauget og til Oldermænd der at staae i Forwahrung og ey at maa worde indsat eller betroed nogen anden Mand endten i Lauget eller uden Lauget een som Oldermændene och det for dessaarsage og til dend Henseende, at om saa skede, som Gud naadelig forbiude, at nogen ulykkelig Hændelsser skulle paakomme, saasom enten Ildebrand eller andre Tilfelde, da skal Oldermændene tillige med sinne 4re Bysiddere, som da erre, forplichtede werre og da frem for noget andet enten derriss eget Godss eller andre derriss først at redde og bierge worriss forreneundte Sumpts Lade, Ligferdsskleder, saawel som och worriss Laugslade med alt huiss andet derudj er och kand tilhørre.

5. Och huiss sig saa skulle see, som ikke will formodess, at samme worriss ommeldte [Lade] formedelst Oldermændens och Bjsidderniss Forsømmelsse och Efterladenheds[s] Skyld skulle blive forkommed, da skall dee forplichtede werre och for samme obenmelte, som dee erre betrode til Forwahrung, at werre ansvarlige, at gjørre och giffue til Lauget for det fornøyelig Betalling, och det saaledess, at Lauget skall werre och bliffue uden Skade och skadessløess i alle Maader.

6. Disligeste haffuer wij samptlige underskreffne og wedtagen, som aff oss och worris Efterkommere urøggeligen og uigienkald[eligen] skal holdess og effterkommess, och er, at huilken af Laugsbrøderne, som ikke til forreneundte Dag, Tyd og Timme lader sig indfinde med sinne Sumpts Penger och Straffer, da er det samptlige worriss Willie og Wedtagende, det Oldermændene og hanss 4re Bysiddere neste Dagen effter

og uden nogen forregaaende Lowmaal frijwilligen at maa werre tillat at indgaae i dend skyldigess Huuss der at udpandte nøyachtige Wahre for huiss, som dend skyldige kand skyldig werre effter worriss Wedtegt til Sumptzladen.

7. Dee aff worriss Laugss Brødre och Søstre, som ikke dette med oss haffuer indgaaet og underskreffuen, haffuer alddelliss og gandske frasagt sig worriss Ligferdss Laugss och Sumpts Rettigheed, ikke meere deraff at wil wijde, ey heller till dend effter denne Dag at wil giffue eller suare meere en som dee gifuet och suaret haffuer.

8. Och skall ej nogen effter denne Dag i worriss Skomagerlaug till Mester worde antagen uden med saa Skel, at hand och forplichter sig till at werre och blifue i worriss Ligfersslau, der at giffue, suare og gjørre til worriss Sumpts Lade ligewed een anden aff Laugsbrøderne, disligeste at hand och skall indgaae og wedtage denne worriss Wedtegt og Forskrifning.

9. Ej skall och ikke heller maa nogen Lauss Broder eller Søster sig aff samme worriss Ligferdsslau frasige, men derress Lives Tyd wed det at forbliffue.

Att alt forreskreffne aff oss, som nu i Lauget er, saa og aff worriss Effterkommere, som sig i Lauget indgiwer i dend Acht at nyde Sumpts Laugss Rettigheed med oss, i alle Maader urøggeligen och uigienkaldet hol[des] og effterkommess skall samt alle dee [aff o]ss indgangene Ligferdss Articuler uden Forskiel eller Persohnss Anseelsse til eller fra i nogen optenkelige Maader. Och til bedre och mere Forsichring om dette worriss welmeente worriss Sumpts og worriss Ligferdss Laug erre wij underskreffne allerydmygeligst

bønfalden til dee weledle och welwisse Hr. Borgmester och Raaed, worriss meget gunstige Øverighed her i Staden, at de herpaa wille lade oss bliffue nydende derriss høyæstemerede Confirmation med derriss Henderss Underskriffelsse och Raadstueseigels Hosstrykkelse. Til Bekrefftelse haffuer wij eenhuer dette med worriss egen Hender worriss Naune her underskreffuen.

Datum Aarhus, dend 26de October Anno 1722.

Nuwerrende Oldemand

Lauridtz Ollufsen Kolt

Gotfred Hendrichsen

Peder Ibsen Søren Andersøn Aalbor

Saa og Hossidderne

NISH

betyder Nicolaj Jensen Holst

Olluf Gierdtsøn

Mathis Pedersen

RISB

betyder Rasmus Jensen Broberg

HPS

betyder Hendrich Pedersen

Søren Rasmussen

Peder Christenssen Høg

Sørren Poulssen

Rasmus Jensen Prip

Rasmus Jensen Hiorhøy

Niels Tommesøn Losbye

Christen Povelsen Qvist

Bastjan Hansen Bastjan

Jacob Hansen Bastjan

Jens Carelssen

Sidsel salig Søren Christenssens Enke

Anne sallig Peder Mollbos Enke.

Magistratens Confirmation er dateret 23. Nov. 1722, og en senere, der stadfæstede, at Understøttelsen ved et Barns Død kun skulde være 2 Rdlr., er givet 8. Maj 1724. De første Artikler mangler Segl, de sidste er forsynet med Byseglet fra 1648 i sortgrønt Lak (som P. B. Grandjean: Danske Købstæders Segl indtil 1660, Tavle 2 c, hvor det ikke er nævnt).

Ligfærdsselskabet eksisterede, saa længe Lavet var til, og for hver ny Mester, der indtraadte, finder man en Paategning om, at han samtidigt var blevet Medlem af Begravelsesforeningen. I forrige Aarhundrede kom der nye Love, der atter forandredes 1845, forskellig herfra er atter de trykte Love af 1850¹⁾. 1853 var Ligkassen paa 1400 Rdlr., og der gaves en Hjælp paa 40 Rdlr. ved Dødsfald.

Efter Vedtægterne af 1709 ser det ud, som om man har tænkt sig, at ogsaa Folk uden for Faget kunde træde ind i Liglavet, men har dette været Hensigten, er den næppe blevet realiseret, og alle Underskriverne i 1722 er Skomagere eller Skomagerenker. Et saa talstærkt Fag har da heller ikke behøvet at optage Folk udenfor. I 1850 kunde man nøjes med at lade »en anstændig og velklædt Svend i Lauget give Møde«. Dette Træk er almindeligt for Ligkasserne i deres sidste Periode, men gaar langt tilbage, som Smedenens Vedtægter viser det. Det findes ogsaa i Skrædernes Vedtægter af 1843, der i alt væsentligt stemmer overens med Skomagernes²⁾. Paa denne Tid havde man ogsaa opgivet Forpligtelsen til at være Medlem af Liglavet, idet man var tvunget hertil af Stiftamtets Resolution af 12. Juni 1823.

Det passede meget godt, at Forbindelsen mellem

¹⁾ Udført hos M. B. Falkenberg i Aarhus.

²⁾ Trykt i Aarhus Stiftsbogtrykkerie 1842.

Lavet og Begravelsesselskabet var saa snæver, og det kan ikke vække nogen Betænkelighed, at det blev Lavets Oldemand og Bisiddere, der kom til at lede Liglavet, da det var de samme Mennesker, de fik at gøre med paa begge Steder. Betegnende er det, at selve Pligten til Ligbæring slet ikke omtales, skønt man maa gaa ud fra, at den har været opretholdt i fuldt Omfang. Forklaringen maa søges i, at de almindelige Skomager-Lavsvedtægter i deres Artikel 18 udtrykkelig omtaler den, saa den ikke kunde undgaas. Derimod har man været ivrig for at faa Reglerne om en Begravelseshjælp lovfæstet, og Kontingentet har efter den Plads, Vedtægterne ofrer herpaa, været vanskeligt nok at inddrive. Denne Forskydning i Liglavets Formaal fra at organisere den gamle Skik at følge Kaldsfæller til Jorden og at sørge for, at de fik en Begravelse, som Standen kunde være tjent med, til at give en økonomisk Hjælp paa det primitive forsikringsmæssige Grundlag, Datiden kendte, er især karakteristisk for det 18. Aarh., og selv om det Udslag, det gav sig i de enkelte Afsnit i Vedtægterne, maaske er for overdrevent i Forhold til Virkeligheden, er der dog ingen Tvivl om, at Udviklingen med raske Skridt gik denne Vej, men inden for de forskellige Fag har man ordnet sig ret uafhængigt, saa der kunde opstaa store Afvigelser, man behøver blot at sammenligne Smedene og Skomagerne i Aarhus.

Ogsaa Skomagernes Liglav har haft sine egne Lavsager. En Fattigbøsse af Jernblik og en Lade er endnu bevaret, den sidste dog i lidt forandret Skikkelse, idet den er blevet moderniseret i Empiretiden og nu bærer Aarstallet 1823.

Af de 19 Mestre, der underskrev Vedtægten af 1722, er de 13 født i Aarhus eller den nærmeste Omegn. Tal-

let maa nævnes, da det viser, i hvor høj Grad det hjemlige Element har haft Overvægten inden for Lavet og sikkert ogsaa paa Affattelsen af Artiklerne for Ligfærdslavet. Mindst 8 er født i selve Aarhus, og man maa vel derfor gaa ud fra, at det er de stedlige Traditioner, som har virket mest ind ved Affattelsen, ikke de specielt faglige.

Ligkassen ophævedes 18. Jan. 1899. Den havde da kun 3 Medlemmer, der delte Formuen, idet hver fik 273 Kr.

Aarhus Snedkeres Ligfærdslav.

Lavets Arkiv gemmes nu i Landsarkivet i Viborg og gaar tilbage til 1708. I den ældste Protokol, som begynder dette Aar, er fol. 135 indført følgende Vedtægt:

C. 1. Naar een Mester ved Døden afgaaer, saa nyder den effterlevende Enke til hinders afdøde Mans Begravelse 10 Rdlr.

C. 2. Ligeledes naar en Mesterhustru ved Døden afgaaer, nyder hand til hendes Begravelse og 10 Rdlr.

C. 3. Naar den siste af obenmelte ved Døden afgaaer, saa nyder Barn eller Arvinger samme 10 Rdlr. til den afdødes Begravelse, dog at samtlige Amsmester haver Opsyn med den, at de kommer skekelig til Jorden.

C. 4. Sumten bestaaer af 20 Rdlr. og ikke høyer, men skulde der dø flere, [end] som der var Penge i Sumten, saa betales af samtelig Amtsmester saa mange Penge, som der behøves til ovenbemelte Suma anden Dag effter Dødsfal, mens een Enke betaler ikke noget, saa længe hun sider Enke.

C. 5. Men skulle en Mester ved Døden afgaae og den effterlevende Enke faae i Sinde at begive sig i Egte-

skab med en anden Mester, saa betaler han ikke meere til Kassen, en som allernaadigste kongelig Fororning tilholder.

C. 6. Og dersom nogen bliver Mester og befrier sig med en anden og tager ingen Enke, saa betaler han effter allernaadigst kongelig Fororning og til Sumten 2 Rdlr. siger 2 Rexdaler.

C. 7. Naar en vil befri sig med en Enke af Amtet, saa er han fri for Mesteraar, og naar han haver anmeldt sig, da kand hand strax begynde med sit Mæsterstykke, da at være forskonet for at gjøre det heele Mesterstøke, men naar han gjør det halve Støke, en Tiengning paa et Kontor og et Bretspel i Arbet.

C. 8. En Mæstersøn kand og vere fri for at gjøre det helle Mesterstøke og ligeledes den, som befrier sig med en Mæsterdaatter, ligesom ovenmelt er, mens dog at staa sit Mesteraar hos hvilken Mester, han vil, eller Enke, som en fremder.

C. 9. Naar dette bliver som ovenmelt, er af samtelig Amtsmester engaaet, [og] maa ey opheves igien af nogen Amtsmester i Amtet eller pretiseres derimod, om han vil verre anseet for en retskaffen Mæster i Amtet.

Aarhus, Sneker Laushuus, d. 22. Februari Anno 1762.

Johan Vilhelm Meyer,
Oldermand.

Christen Ollesen.

Terchel Hansen.

L. P. S. Sveistrup.

Lars Pedersen Weng.

Jens Pedersen Wærner.

Christen Axelsøn Klitgaard.

Michal Hardes.

Berent Just Meyer.

Anders Michelsøn Kierchoff.

Selve Ordet *S u m p t* (ogsaa *Sumst*, *Sumft*, der er det almindelige hos Skomagerne) er sikkert afledet af *s u m p t u s* i Betydningen: Penge til at dække en Udgift med og kan gengives med *Nutidens F o n d*, hvis Betydning og Anvendelse ret nøje svarer til det ældre Udtryk.

Vedtægterne er ikke autoriserede af Magistraten, men maa opfattes som en privat Overenskomst mellem Lavets Medlemmer. I Modsætning til den underdanige Tone, der er eneraadende i begge Skomagernes Artikler, hersker der en stejl Trods hos Snedkerne, og det er ganske usandsynligt, at Øvrigheden vilde have anerkendt den sidste Del af Overenskomsten, der gaar fuldstændigt imod Regeringens Arbejde for at gøre det let for Svenden at nedsætte sig som Mester. De sidste Artikler er et Forsøg paa at opretholde den gamle Skik, at Mestersønner, eller Folk, der giftede sig med en Enke i Lavet eller en Mesterdatter, slap nemmere inden for Lavets Kreds. Efter hele deres Aand falder de udenfor og skal ikke drøftes nærmere her, men maa ses i Sammenhæng med lignende Regler i andre Lav og i andre Byer.

Snedkerlavets Ligkasse fik kun en kortvarig Levetid, og det vil sikkert være forgæves at lede efter en Lade fra den.

I Modsætning til den Ærbødighed, man havde for flere andre Lavssager, nærrede man ingen Betænkelighed ved at skille sig af med Inventaret til Medlemmernes Jordefærd. 1769 averterer saaledes Jørgen Eilersen, Oldemanden for Smedelavet i Aalborg, at »en smuk Ligbaare med forsølvede Løvefødder, Englehoveder og et Fartøj paa Siden i Billedhuggerarbejde« er til Salg sammen med forskelligt andet til samme

Brug¹⁾). Herved vanskeliggøres det meget at identificere de Ligbaarer, der er bevaret til Nutiden, med de skriftlige Efterretninger, vi har om dem, tilmed da de moderniseredes ved hvert Ejerskifte.

Naar Baarerne ikke blev brugt, henstod de i Kirkerne. Ifølge Hertels Beskrivelse af Aarhus Domkirke²⁾ fandtes der her ved det forrige Aarhundredes Begyndelse ikke mindre end 12 Ligbaarer, som var anbragt i Koromgangen. Den ene tilhørte Handskemagernes Liglav og stammede fra 1724. Lavet havde som en Demonstration hugget en tidligere Ligbaare i Stykker 1717, fordi Magistraten havde krævet, at det skulde bære Liget af en Raadstuetjener til Jorden, og det følgende Aar maatte det gøre Afbigt for sin Vægring ved en Bøde og en Undskyldning³⁾.

En anden Ligbaare tilhørte Snedkerlavet og var udført 1730; en Protokol i Landsarkivet, omfattende Tiden 1708—62, giver Oplysning om, hvorledes Lavet paa denne Tid ordnede sine Begravelser. Skomagerlavets var fra 1741, og Skræderne i Domsognet havde anskaffet deres 1721. Ogsaa Smedelavets ovenfor omtalte store Baare havde sin Plads paa samme Sted, og desuden fandtes der 2, der ejedes af Studsgades Liglav (fra 1734 og 1738), 1 fra Brobjergs Liglav (fra 1761), 3 fra Skipperlavet (fra 1716) og en fra Købmandsliglavet⁴⁾. Ogsaa i Frue Kirke har der staaet Ligbaarer.

¹⁾ Jvfr. „Jydske Efterretninger“ 1769, 20. Oktbr. (Nr. 42).

²⁾ II, 91 ff.

³⁾ Hübertz, III, 83, 86.

⁴⁾ Om Skipperlavet se M. Møller i Aarbog for Aarhus Stift, 1934, 49 ff. Fra Købmandsliglavet i Aarhus findes Rester af dets Papirer i Landsarkivet i Viborg. Det forbigaas her, hvor der blot er Tale om Haandværkernes Liglav. Bødkerlavet i Aarhus oplyste 1853, at det havde en Ligkasse med en Begravelshjælp paa 20 Rdlr.

Det fremgaar af Hertels Omtale, at de ikke blev benyttede paa hans Tid. Som Grund hertil anfører han, at de var for »tunge og ubrugbare for de nuværende mindre stærke eller føre Mandfolk«. Aarsagen er dog snarere, at de var blevet fortrængt af Ligvognene, der kom i almindelig Brug i den sidste Del af det 18. Aarh. De mere velhavende Ligselskaber — i Aarhus Købmandslavet og Liglavet — havde længe før Hertels Tid anskaffet sig Ligvogne, medens de fattigere Haandværkerlav gjorde en Dyd af Nødvendigheden og vedblev at benytte deres Ligbaarer. Til den fattigste Del af Befolkningen havde Domkirken 3 »meget simple« Baarer, sortmalede uden nogen Dekoration. Tidens Standsforskel gjorde sig ogsaa gældende efter Døden.

De forenede Haandværkeres Lig-Societet i Grenaa.

De ovenfor gengivne Aktstykker viser ved Siden af de øvrige Meddelelser, der findes om Ligfærdslav i Aarhus, at disse Institutioner har haft en vid Udbredelse i Byen, som det ogsaa kendes fra andre større Købstæder. I de mindre Byer var Forholdet noget enklere, men ogsaa i dem voksede Liglavene frem paa denne Tid. Det gælder foruden de tidligere nævnte ogsaa Skanderborg¹⁾, og hertil kan føjes Grenaa, hvor et Begravelsesselskab oprettedes saa sent som 1787, og hvor det eksisterede over 50 Aar. Købstadmuseet »Den gamle By« gemmer en beskeden, læderindbunden Protokol i Kvartformat, hvor de følgende Artikler er skrevet paa de 6 første Blade efter et Titelblad med Ordene: De Forenede Handverkere Liig Societæts Protokoll i Grenaae. Begynt 1787.

¹⁾ Chr. Holtet: Blade af Skanderborg Bys Historie, 88 ff.

Denne Protocol samt tilhørende Lahde og Fattigbøsse er bekostet af os undertegnede som første Intressenter i at oprette dette vores Haandværks Liig-Societet her i Grenaae fra 1. January Ao. 1787, nemlig:

Jørgen Madsen, Glarmester og Oldermænd.

Hans Planitz, Guldsmed.

Jacob Høvinghof, Skoemager.

Hans Seier, Rebslaaer.

Christopher Lyng, Glarmester.

Jens Wollum, Bager.

Christian Ramshart, Bogbinder.

Hans Perck, Kobersmed.

Jens Lind, Feldbereder.

Hans Ritto, Bager.

Peder Ross, Hattemager.

Rasmus Stinck, Skoemager.

Udi den hellig Trefoldigheds Navn have vi underskrevne Borgere og Haandværksmænd opretted imellem os, under Navn af: De forenede Haandværkers Liiglaug i Grenaae, et saadant Soecitet, som skal have til Grund og Vedligeholdelse, indeholden af følgende Poster:

1. Post. Soeciteted eller Liiglauget tager sin Begyndelse med dette Aar Ao. 1787, da der strax efter flestes Stemmer er bleven valgt til Oldermænd Glarmester Jørgen Madsen. Hos ham skal være en Casse eller een saakalded Lahde, som af Soeciteted er bekostet, forsyned med toe Loese og toe Nøgler, hvoraf toe andre af Lauget giemmer hver sin Nøgel, og aabnes daa samme Casse ike uden samtlige Intresenternes Vidende.

2. Post. Da Hensigten ved dette Laug fornemmelig er: at naar nogen Intressent eller hans Hustru dør, den efterlevende da kand nyde baade Hielp og Lettelse i Udgifternes Bestridelse til den afdødes Begravelse, saa skal der i Laugets Lahde af hver Intressent strax inskydes som en Fond Toe Marck Danske og siden efter quartalits eller 4 Gange om Aaret hver Gang otte Skilling Danske, som indskrives af Oldemanden i nerværende dertil indretted Bog og udi hvilken alle Laugsartikler tillige indføres, samt hvad andet som vedtages og afhandles Lauged angaaende.

3. Post. Vel er det videre vores Hensigt, at naar Mand eller Hustrue af Lauged ved Døden afgaaer, at den efterlevende da skulle nyde af Laugets Casse 10 Rdlr. til samme Lig[s] Begravelse med Klokkernes Ringning og anstendig Liigkiste, men da dette Øyemed ike for [det] første kand opnaaes, førend Liiglaugets Casse ved forefaldende flere Integter er bleven forøget, da det nermere vedtages og fastsettes, saa skal de, som Dødsfælde indtreffer hos de første toe Aar, nøyes med fem Rixdaller til Begravelseshielp, og om der ike skulde være saa meget pr. Casse, saa skal vi ved Tilskud udgiøre det manglende. Naar Integterne derefter formerer sig, vil vi aftalle og bestemme efterhaanden 6 à 8 Rdlr. til en Begravelse, indtil forhoebentlig efter i seenneste 4 Aars Forløb de ovenmeldte 10 Rdlr. kand erholdes.

4. Post. Saa lenge en Interessentes Enke bliver hensidendes ugift, nyder hun dette Gode af, at hendes afdøde Mand har været en Med-Interesent i dette Liiglaug, at hun ikun betaller halft af de Indskudde, der giøres til Liigkassen, og dog nyder hendes efterlevende,

om hun dør Enke, til hendes Begravelses Hielp de tre Fierdedeel Parter af, hvad der gives til andre, som endnu lever og dør som Interessent, uagted Cassen allerede har haft fuld Udgift til hendes forhen afdøde Mands Begravelse. Men gifter hun sig igien med en skikkelig Haandværksmand, da kand samme hendes anden Mand paa Forlangende blive antaget i Lauget, imod at betalle en Recognition af ¹⁾ Rigsdaller ved Indtrædelse til Cassen efter nærmere Vedtegt og Bestemmelse, og halft saa meget betaller en Mand, som allerede er Interessent, naar hand motte indtræde i andet og tredie Ægteskab.

5. Post. Naar en skikkelig Haandværksmand her af Byen begierer at indtræde i dette Laug, saa proponeres hand af Oldemanden ved en Laugssamling, som holdes ordinair 4 Gange om Aaret om Eftermiddagen Klokken 3 slet, den 1. January, 1. Apriil, 1. Juny og 1. Octobr^r eller oftere, naar noget extraordinair forefalder at afhandle og Oldemanden tilsiger. En saadan nye Interessentz Antagelse staar efter flestes Stemmer, og om der er lige mange med ellr imod, da gielder det Parti, som Oldemanden stemmer med, om Antagelsen sker eller ike.

6. Post. Ingen enkelte Personer af dette Laug maae bere Liig her i Byen uden at betalle 2 Mark til Liigcassen og 4 Skilling i Fattigbøssen. Men naar nogen begierer aatte af Intressentere hos Oldemanden til at bære Liig bort, skal vi dertil være villig imod Betaling af 1 Rdlr. 2 Mk. til 2 Rdlr. efter Sørgehusets Tilstand og Omstændigheder, der bliver en Intægt til vores fælles Liigcasse. Derimod bortbærer vi hverandre, nem-

¹⁾ En Plads er efterladt aaben til Tallet.

lig Interessenterne og deres Hustruer, til Graven uden nogen Betaling, alt efter den rigtigste Omgang, som Oldermændene paaseer, at vi kand bære den mueligste lige Byrde med hverandre.

7. Post. Fattigbøssen fremsættes ved alle Laugsamlinger, for hvem der godvillig vil give noget derudi, men udebliver nogen fra de bestemte eller tilsagde Samlinger over fastsat Tiid uden eragtet og tilkiendegivet lovlig Forfald, da skal samme udeblivende betalle fra 2 til 8 Sk. efter de flestes Sigende og samme Muldt skal den være ifalden og uvægerlig betalle, som i Forsamlingerne forsætligvis bander eller beteer sig uskielig i Ord eller Gierninger. Den der for saadan uanstændig Opførsel som Banden, Skielden, Klameren og deslige er multteret toe Gange, skal tredie Gang udsættes af Selskabet og uden vidre Omstendigheder have tabt sine Inskude i Cassen og sine Fordeele af Lauget. Hand maae ike paanye antages som Medlem, uden først at have forsonet sig med Selskabet, derpaa betalt noget i Fattigbøssen og desuden som en nye Interessent Indskud fra 1 Rdlr. 2 Mk. til 2 Rdlr. i Cassen, dog skal hans Antagelse paa saadanne Vilkaar endog skee ved fleeste Stemmer.

8. Post. Hvad andet mere vi kand forenes om at beslutte og tilføye disse Poster til Liiglaugets Beste enten til at forandre eller forøge det forandskrevne, indføres og underskrives af os her udi Laugsprotokollen, da det skal ansees og følges lige saa fuldt som det her i disse foreskrevne Poster var indryket.

Til Stadfæstelse under vore Hænders Underskrift

Jørgen Madsen.

Grenaae d. 1. January 1787.

Artiklerne er skrevet med Oldermændens Haand og ikke stadfæstet af Magistraten, saa Lavet forblev et privat Selskab, saa længe det var til. Artikel 8 fik man hurtigt Brug for, da man ganske havde glemt at fastsætte, hvor meget senere indtrædende Medlemmer skulde betale. Vistnok endnu i 1787 blev det bestemt til 2 Rdlr.

Da det udelukkende var Haandværkere, der var Medlemmer, fik »Societetet« megen Lighed med et fagligt Lav, som Grenaa vist aldrig har ejet. De to Mænd, der skal have Ladens Nøgler i Forvaring, svarer til de to Bisiddere, og de 4 aarlige Sammenkomster træder i Stedet for Kvartalsstævnerne i Lavene. Bestemmelserne om Lavets Fattigbøsse og dens Bøder har ogsaa deres nærmeste Forbilleder her, ligesom Oldermænden valgtes hvert andet Aar, hvad der omtales i meget lavsmæssige Vendinger. Som Artikel 5 viser, har det ikke været saa lige en Sag at indtræde i Liglavet, og naar man har forsøgt at begrænse Tilgangen, skønt man tilsyneladende maatte ønske saa mange Medlemmer som muligt af Hensyn til Kassens Økonomi, hænger det sammen med, at man ønskede at være saa faa, det kunde lade sig gøre, til at dele den Fortjeneste, der indkom ved Liglavets Deltagelse i fremmedes Jordefærd — og herpaa har man, som Artiklerne viser, fra første Færd været indstillet. Det fremgaar af Regnskaberne, at Indtægterne herigennem kom til at betyde nok saa meget som Medlemmernes egne Indskud. Allerede 1792 blev det vedtaget at yde 10 Rdlr. ved Dødsfald. 1795 begyndte Lavet at give Laan mod Pant i Ejendomme, og 1800 var Kassens Stilling saa stærk, at Kontingentet kunde ophøre.

I de senere Aar lykkedes det at faa Begravelses-hjælpen til at holde Trit med Inflationen. 1809 sattes

den til 15 Rdlr., 1812 til 20 Rdlr., men Betalingen for Ligbæring og Udlaan af Ligklæder var 1813 ogsaa 11 Rdlr. Efter Møntforandringen kom Vederlaget for Ligbæring op paa 4—2 Rdlr., idet det forhøjedes med en Trediedel, naar man ønskede Lavets Medvirken uden for Købstaden, og man gik nu tilbage til at give Medlemmerne 10 Rdlr. ved Dødsfald (en kort Tid dog 15 Rdlr.). 1827 saa det ud til, at Lavet maatte ophæves, da flere traadte ud af det, og først en Revision af Vedtægterne det følgende Aar, efter hvilke det blev lidt mindre byrdefuldt at være Medlem, gav en Fremgang for Lavet, der nu delvis havde skiftet Karakter. Det gav sig nu ogsaa af med at afholde Baller, skønt dette maatte synes at ligge uden for dets egentlige Formaal, og Fortæringen ved Kvartalssamlingerne stiger til et ret stort Beløb. 1844 endte Lavet sin Tilværelse, og Ligvognen, der var blevet anskaffet i 1822 for 60 Rdlr., blev sammen med de øvrige Ejendele solgt ved Auktion. De indkomne Penge fordeltes ligeligt mellem Medlemmerne. Senere fik det en Efterfølger, idet Grenaa Haandværkerforening, som blev oprettet 1854¹⁾, dannede en Ligbærerforening.

Naar Ligbæringen kunde overleve Reformationen, maa Grunden søges i, at den spillede saa stor en Rolle i Renaissancens Byliv, at hverken Borgerne eller deres Øvrighed kunde tænke sig at opgive den, og det lykkedes at tilpasse den godt til de nye Forhold. Oprindeligt har det været Hensigten, at hele Lavet skulde følge sit afdøde Medlem til Graven, som Køge Skinderes Skraa fra 1541 forlanger det²⁾, og som det blev vedtaget af Smedene i Aarhus 1584³⁾. Bestemmelsen gen-

1) Carl Svenstrup: Det gamle Grenaa (1928).

2) Danske Saml. VI, 366—67.

3) Hübertz II, 275.

findes i de Vedtægter for Haandværksslavene, der udkom i Chr. IV's senere Aar, da han atter maatte tillade dem, undertiden endda i udvidet Form. Holbæk Skomageres Skraa fra 1623 foreskriver saaledes, at hver Mester ved sin Indtrædelse skal give 8 slette Daler til et Ligklæde og til Understøttelse og Jordefærd for fattige Lavsbrødre og deres Familie¹⁾. Man kom imidlertid snart ind paa, at kun en Repræsentant for Lavet var nødvendig, og Forordningen af 23. Dec. 1681 forbød udtrykkeligt, at andre end de, der bar Liget, mødte frem med en efterfølgende Bestemmelse om, at de kun maatte samles i Sørgehuset, et enkelt Led i en Politik, som var dikteret af Regeringens Iver efter at kue Lavenes selvstændige Optræden. I det 18. Aarh. naaede man dog ligesom i Aarhus til, at heller ikke Mesteren selv behøvede at møde. Bagernes Liglav i Randers (oprettet 1735), bestemte oprindeligt, at Medlemmerne selv skulde møde ved Begravelser, men allerede 1774 blev det fastsat, at »en uberygtet og skikkelig af vore Medborgere« kunde sættes i Stedet. Dette Lav optog ogsaa andre end Bagere, da det ellers ikke havde tilstrækkeligt mange Ligbærere, og mistede tidligt sin faglige Karakter²⁾.

Enevældens ensidige Læggen Vægt paa Lavenes erhvervspolitiske Karakter medførte, at den delvis oversaa den sociale Betydning, Ligbæringen ejede, og det viste sig, at den stadig var uundværlig efter hele den Indstilling, der herskede hos høj og lav, og ret uskadelig, da Skikken ikke berørte Lavenes økonomiske Interesser, og Magistraterne rundt om i Købstæderne var alle imødekommende, naar det drejede sig om at faa

¹⁾ Otto Smith i Aarvog for Holbæk Amt XIV.

²⁾ R. C. Andersen: Meddelelser om Randers Bager-Liglaug (Randers 1885).

et Liglav autoriseret. Som Følge heraf vedblev mange Haandværkstraditioner at leve i Liglavene, efter at nyere Artiklers strenge Paabud havde fordrevet dem fra de faglige Sammenslutninger. Gilder og Fester havde deres faste Plads i Begravelsesselskaberne, skønt Artiklerne ikke talte om timelige Fornøjelser. Ligselskaberne løsnede sig imidlertid snart fra Lavenene, som de var udgaaet fra, og blev selvstændige Institutioner, der enten lagde Hovedvægten paa en Begravelseshjælp eller paa at tjene Penge ved deres Medvirken ved Begravelser.

Oprindelsen af Liglavene med et fagligt Virkeomraade kan direkte udledes af Lavenes Artikler, men de almindelige Begravelsesselskaber i Smaabyerne har en anden Aarsag til deres Oprettelse. Det er udelukket, at de kan gaa tilbage til en faglig Organisation, idet de er sammensat af Haandværkere af de mest uensartede Professioner. Ganske vist dannedes der i H j ø r r i n g 1703 et Lav af Udøvere af alle de Fag, der fandtes i Byen¹⁾, men en Korporation af denne Art er ganske usædvanlig herhjemme og fik heller ikke nogen lang Levetid. Det er derimod bemærkelsesværdigt, at det i mange Byer var Datidens pestagtige Sygdomme, der gav Anledning til Stiftelsen af Liglav. Det gælder R i b e, hvor Pesten 1659 førte til Oprettelsen af Kompagnilavet eller Borgerlavet²⁾, H e l s i n g ø r, hvor en lignende Begivenhed 1654 skabte »Det store Ligkompagni«³⁾, og S l a n g e r u p, hvor den berygtede Pest 1711 bevirkede, at et Ligbærerlav kom i

¹⁾ C. Klitgaard: Hjørring Bys Historie 119—121, 140—143.

²⁾ Denne Begivenhed førte ligeledes til Oprettelsen af et Ligkompagni i Haderslev. (T. O. Achelis: Haderslev i gamle Dage, II, 120 ff.)

³⁾ Laurits Pedersen i Frederiksborg Amts Aarbog 1908, 124.

Stand¹⁾). Det sidste Sted var Aarsagen saaledes den samme Begivenhed, som gav Regensens Studenter deres velkendte Privilegium. For Grenaa og andre Byers Vedkommende er det dog ikke nødvendigt at bruge saa dramatiske Begivenheder som Grund. For dem er det tilstrækkeligt at pege paa, at Øvrigheden maatte hilse ethvert Forsøg paa at ordne Ligbæringen efter Datidens Sømmelighedsbegreber velkomment, og naar man saa ofte træffer, at Liglavens Medlemsantal er bestemt i Artiklerne — og Vedtægterne i Grenaa tilsigter i Virkeligheden det samme —, saa maa det betragtes som Magistratens stiltiende Indrømmelse af, at Ligbærerne som Vederlag for deres Tjeneste, der kom hele Borgerskabet til Gode, havde et rimeligt Krav paa en Fortjeneste, som derfor sikredes ved et Monopol — en Tankegang, der ligeledes er bærende for de lukkede Haandværkerlavs Vedkommende.

¹⁾ Arne Sundbo: Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie I, 201. Ogsaa i Stubbekøbing blev et Liglav oprettet 1711.